

WOJCIECH PASTERNAK
Przygotowanie do odbioru dzieła literackiego.

Wrocław 1977, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, ss. 200.

Poziom wykształcenia społeczeństwa w określonej dziedzinie wiedzy zwykło się uzależniać od merytorycznej i metodycznej sprawności nauczyciela. Nie jest ta sprawność dziełem natury, lecz funkcją teoretycznej świadomości wychowawcy na temat celów i sposobów kształcenia, określonych specyfiką materiału nauczania. Tak więc efektywność praktycznych poczynań nauczyciela jest uwarunkowana jakością teorii dydaktycznej.

Kolejna monografia Wojciecha Pasterniaka stanowi przejaw nowego etapu badań nad dydaktyką literatury zarówno w jego dorobku naukowym, jak też w rozumieniu ogólnym — teorii twórczym. W przypadku autora praca jest odkrywczą — na wyższym poziomie ogólności — kontynuacją twórczości naukowej, opracowanej już przecież wcześniej koncepcji systemowego nauczania i uczenia się literatury (por. m.in. prace W. Pasterniaka: *Związki i zależności między fazami procesu poznawania lektury szkolnej*. Rzeszów 1970 oraz *Organizacja procesu poznawania lektury szkolnej*. Warszawa 1974).

Najnowsza książka W. Pasterniaka stanowi jednocześnie ewidentną nowość w powojennej historii myśli dydaktyczno-literackiej, wyznacza bowiem w sposób prekursorski kierunki rozwoju dydaktyki literatury jako nauki. Oznacza odejście od praktykowanych dotąd metod pisarstwa na temat metodyki nauczania, przez odkrycie dla dydaktyki szczegółowych dyrektyw metodologicznych nauk prakseologicznych.

Bogactwo konstrukcji teoretycznych wywiódł autor z szeroko zakrojonych i wieloletnich badań empirycznych, sygnalizowanych w Uwagach wstępnych, oraz rozległych i pogłębionych studiów nad szeroko pojętą literaturą przedmiotu, poświadczoną przypisami i bibliografią.

Wyłożone w Uwagach wstępnych podstawy metodologiczne pracy określają nie tylko założenia autorskie. Są jednocześnie fundamentalnymi wyznacznikami nowocześnie rozumianych takich podstawowych kwestii badanej dyscypliny jak: jej usytuowanie wobec tzw. pomocniczych dziedzin wiedzy, przynależnych do grupy nauk teoretycznych i prak-

tycznych, wskazanie odrębności metodologicznej dydaktyki literatury, wyznaczenie jej przedmiotu i celów badawczych. Te ostatnie formułuje autor następująco: „Twierdzenia dydaktyki literatury orzekają o tym, za pomocą jakich działań dydaktycznych można wywołać pożądane zmiany osobowościowe u uczniów, czyli realizować cele nauczania i uczenia się literatury w szkole. Najważniejszym więc zadaniem tej dyscypliny naukowej jest konstruowanie optymalnych sposobów nauczania i uczenia się literatury” (s. 6—7). W wymienionym aspekcie — jak i w dalszych — są to rozwiązania bezspornie oryginalne na tle zastanego piśmiennictwa metodycznego i dlatego przypisać im trzeba rangę teoriiotwórczą.

Przystosowanie do materii dydaktyczno-literackiej dyrektyw naukoznawczych, tj. perspektywy teologicznej i holistycznej, stało się w opracowaniu W. Pasternika płodnym naukowo zabiegiem, konsekwentnie rozwijanym w procedurze idealizacji i konkretyzacji twierdzeń dydaktycznych.

Przedmiotem monografii, zgodnie z jej tytułem, jest pierwsza faza organizacyjna czynności dydaktycznych nauczyciela polonisty, wyznaczona przez systemową strukturę procesu kształcenia literackiego odbiorcy.

W rozdziale I pt. „Zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania odbioru dzieła literackiego w szko-

le” prezentuje autor charakterystyczny dla niego wszechstronny warsztat badawczy. Podejmując trudne, niedookreślone i często kontrowersyjne sądy o oddziaływaniu dzieła literackiego, stosuje — celem weryfikacji lub wyuczenia ich falsyfikacji — zabieg wszechstronnego oświetlenia tychże sądów z punktu widzenia wielu różnych dyscyplin nauki. W uzasadnieniu i rozstrzygnięciu kwestii warunkujących odbiór dzieła przez czytelnika pomocną stała się konfrontacja twierdzeń z zakresu teorii literatury i estetyki, badań nad czytelnictwem i recepcją dzieła sztuki z jednej strony, a psychologią osobowości i myślenia z drugiej. Zagadnienia wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań odbioru są rozważane i uzasadniane w szerokim kontekście filozoficznym, kulturowym, społecznym i pedagogicznym.

W dwu kolejnych rozdziałach, kluczowych dla tematu, rozpatruje autor problemy wczesnych, przedczytelniczych faz systemu czynności dydaktycznych zorientowanych na teologiczną strategię odbioru dzieła literackiego.

W rozdziale II „Przygotowanie pośrednie do odbioru dzieła literackiego” formułuje autor koncepcję takiego przygotowania pośredniego, które będąc ustawicznym i perspektywicznym, prowadzi przez celowo organizowane działania do kumulacji nabywanych w społecznym procesie wy-

chowawczym i w zinstytucjonalizowanym systemie dydaktycznym wiadomości, sprawności i postaw w postaci uogólnionej, to jest do metainformacji, metaczynności i metapostaw, wyznaczonych przez metacele. Stawia zatem i dowodzi W. Pasterniak zasadność tezy o ścisłej zależności między organizacją i efektami manipulacji dydaktycznych a postulowanymi stanami rzeczy, czyli ogólnymi i autonomicznymi celami kształcenia.

Problemy heurystycznych wartości metacelów i metaczynności oraz dokonane w tym rozdziale zabiegi konstruowania i klasyfikacji celów nauczania stanowią novum naukowe. Szczegółowe ustalenia teologiczne mają ogromną wartość zarówno teoretyczną, jak i praktyczną dla rozwoju dydaktyki literatury jako nauki.

W rozdziale III pt. „Przygotowanie bezpośrednie do odbioru dzieła literackiego” rozważa autor tenże proces w różnych aspektach, odwołując się tak do własnych badań nad przedczytelniczymi postawami i orientacją odbiorcy, jak i penetracji problemu przygotowania w świetle zastanej literatury przedmiotu. Szczególnie doniosłe znaczenie mają opracowane w tym rozdziale konstrukcje teoretyczne o wybitnych walorach praktycznych w postaci modeli drzewa celów. Otwierają one nowe perspektywy badawcze w procesie usprawnienia przygotowania i doskonalenia

zawodowego oraz czynności planistycznych nauczycieli.

Dalsze czynności preparacyjne fazy bezpośredniego przygotowania ucznia do pracy nad dziełem literackim rozpatruje autor na drodze analizy sytuacji dydaktycznych o cechach przygotowania merytorycznego, motywacyjnego, problemowego i sprawnościowego, wskazując ich wielofunkcyjność i systemową strukturę.

Zamykający monografię rozdział IV pt. „Dyrektywy preparacyjne a twórcza praca nauczyciela polonisty” zawiera analizę warunków i dyrektyw stosowania teorii dydaktycznej w realizacji praktycznej. Wyjaśnia przyczyny mało skutecznych prób konkretyzowania teorii dydaktycznej w praktyce pedagogicznej, wskazując warunki niskiego stopnia operatywności dyrektyw ogólnych oraz źródła negatywnej transformacji ich wykonawców. W zakończeniu rozdziału przytacza autor pozytywne i negatywne przykłady przekładania wskazań teoretycznych na system działań dydaktycznych.

W pracy W. Pasterniaka skonstruowany został zwarty system twierdzeń i dyrektyw organizacyjnych, mający ogromne znaczenie dla rozwoju dydaktyki literatury i usprawnienia praktyki kształcenia polonistycznego.

Sposoby uzasadniania twierdzeń, bogactwo argumentów, nowatorstwo metodologiczne, waż-

kość problematyki, sprawność warsztatu badawczego wyznaczają monografii Wojciecha Pasterniaka rangę dzieła, które w pełni satysfakcjonuje czytelnika.

Studium kończy autor związanym podsumowaniem oraz wytyczeniem dalszych perspektyw badawczych. Zamieszcza również

imponujący zestaw bibliograficzny, jaki stanowić może pomoc i wskazówkę w procesie samokształcenia zarówno nauczycieli, jak i działaczy pozaszkolnych instytucji, współuczestniczących w literackiej edukacji społeczeństwa.

URSZULA KRAUZE